

У. Д. Матвійчук

здобувач кафедри української літератури імені академіка М. Возняка
Львівського національного університету імені Івана Франка

МЕТАФОРИЧНА АКУСТИКА ТВОРЧОСТІ Б.-І. АНТОНИЧА

У статті проаналізовано музичну метафорику творчості Б.-І. Антонича, яка розвивається в образах музичних інструментів. Розкрито поняття «музичність» на основі інтерпретації смислових значень музичних метафор. Виокремлено основні естетичні функції музичних образів на рівні взаємодії з іншими немусичними метафорами.

Ключові слова: синтез мистецтв, музичність, метафора, образи музичних інструментів, символ.

Постановка проблеми. Творчість Б.-І. Антонича посідає визначне місце не лише в українській літературі, а й у світовому літературному контексті. У ХХ столітті вихід на літературну арену поета світового рівня засвідчила збірка «Три перстені», яка вразила своїм багатством поетичних образів, струменем музичності, а найбільше – «невпійманістю краси», яку Б.-І. Антонич відкрив для читацької аудиторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певний час творчість Б.-І. Антонича не була яскраво представлена у літературознавстві. З 60-х років ХХ століття починається активна інтерпретація лірики поета. Про це свідчать розвідки Д. Павличка [1], М. Ільницького [2]. Поряд з українськими літературознавцями творчість Б.-І. Антонича досліджували й іноземні науковці: М. Неврлий [3], О. Зілінський [4], М. Ласло-Куцюк [5], Н. Гілевич [6].

Нове прочитання та осмислення поетичної творчості Б.-І. Антонича бачимо у ХХІ столітті, початок якого ознаменувався виходом численних літературознавчих розвідок, які стосувалися найрізноманітніших питань. Крім того, були здійснені нові видання творів поета українською та іноземними мовами. Зокрема, варто відзначити збірку «Велика гармонія» у перекладі Михайла Найдана, в якій уперше було опубліковано всі поезії книги англійською мовою.

Чимало дослідників творчості Б.-І. Антонича серед багатьох оригінальних рис його творів виокремлюють саме «музичність», зокрема, Л. Стефановська [7], І. Даниленко [8], М. Науменко [9], М. Ільницький [10], А. Бондаренко [11].

Цей музичний аспект творчості розкритий не тільки у літературознавчих працях. Він повернув до себе увагу і композиторів. Зокрема, А. Рудницький працював над музичним оформленням опери «Довбуш»; І. Майчик, який був родом також із Лемківщини, поклав на музику вірші Б.-І. Антонича.

Музичність як одна з визначальних рис творчості Б.-І. Антонича розвивається на всіх рівнях поетичного твору: ритмічному, фонічному, лексичному та структурному. Але саме багатство музичних метафор у кількісному та змістовому відношенні спонукає до нових досліджень, метою яких є відшукати нові виміри поетичного слова у міжмистецькому діапазоні.

Виклад основного матеріалу. Творчість Б.-І. Антонича характеризується наявністю великої кількості образів музичних інструментів. Звернення до таких образів зумовлено тим, що поет мав здібності композитора, сам komponував музику і грав на скрипці.

Талант композитора, як відомо, полягає у тому, що він має особливе чуття до музичних інструментів. Нотна партитура може супроводжуватися вказівкою, для якого інструмента вона призначена. А коли композитор створює мелодію для оркестру, то це свідчить про високий рівень його майстерності.

Кожна збірка поета — це своєрідний оркестр метафор, значення яких розвиваються під акомпанемент певних музичних інструментів. У всіх поезіях Б.-І. Антонича нараховуємо 17 видів музичних інструментів. Серед них виокремлюємо духові (флейта, окарина, трембіта, саксофон, сопілка, кларнет, сурма), струнні (скрипка, арфа, гусла, ліра, лютня, гітара, мандоліна), клавішні (піаніно, фортепіано), ударні (бубон).

У своїх спогадах наречена письменника О. Олійник серед зацікавлень поета виокремлювала техніку, кіно, медицину, малярство, поезію, спорт. Та найбільше, за її словами, Б.-І. Антонич цікавився музикою. Вже у сьомому класі виступав із скрипковим солом на шевченківському концерті. «В тому часі постають його перші композиції, як ось марш, що його опісля грала ціла гімназія» [12, с. 29].

Тому й не випадково, що скрипка є найпоширенішим образом музичних інструментів у творчості Б.-І. Антонича. Її знаходимо у всіх поетичних збірках, за винятком «Книги Лева».

Центральним образом скрипка постає у збірці «Три перстені». В однойменній поезії збірки поряд із цим образом музичного інструмента бачимо ще й такі музичні образи: «роса музична», «співний корінь», «окрилена струна», «співає скриня». Образ скрипки наснажений глибокою символічністю. Можливо, це символ натхнення. При цьому образі є епітет «крилата». Він ще більше увиразнює цей символ. Далі йде «роса музична». Митець дуже влучно поєднує ці два образи: музика і роса. Саме звучання слів у поєднанні ніби наповнене особливою мелодією. У скрипці, яку можна ще проінтерпретувати як натхненну душу, спить роса музична. Вона уособлює у собі звуки. Але саме такі звуки, характерною рисою яких є чистота, тому що першою асоціацією, яка спадає на думку, є вода. Ця натхненна музика очищує душу. Образ роси музичної засвідчує особливе відчуття звуків, яке було властиве Б.-І. Антоничу, оскільки ця поезія звертає нашу увагу на незвичайні звичності життя: послухати як спадають роси і почути їхню музику. На початку наступної строфи – у скрині «співний корінь». Чому саме у скрині? Якщо далі читати, то знаходимо зілля, віск, насіння, предмети, які можна пов'язувати з давніми віруваннями наших предків, з різними магічними діями. Скриня ніби узагальнює надбання народу: історія, культура, релігія та ін. Прикметник «співний» походить від співу. Письменник наголошує на тому, що пісня була і є важливим національним атрибутом українців. Ліричний герой спонукає «окрилену струну» дзвеніти «весні шаленій і любові». У вірші «Автопортрет» знаходимо «божевілля», а тут – «шаленство». Але особливістю музичного образу у вірші «Три перстені» є те, що Б.-І. Антонич вказує на мету звучання «свої струни», напевно, мету творчості – творити заради любові, оскільки пора

весни – це пора кохання, як бачимо з поезії «Елегія про ключі від кохання».

Часто образ скрипки автор поєднує з образом іншого музичного інструмента, як наприклад, у поезії «Елегія про ключі від кохання», де почуття кохання автор передає через образи фортепіано та скрипки. Завдяки цим музичним інструментам поет максималізує звучання цього почуття: «Дзвонила в сто фортепіянах омельодійнена весна. Смички, мов луки, вигинала і веретена обертала, ячала сотнею скрипок» [13, с. 123–124]. У наступній частині вірша читаємо: «Ночами грала окарина» [13, с. 124]. На фоні цієї музики і співу ковалів і теслів шукає ліричний герой слова кохання, креслить кохання мапу. І ця мапа є не що інше, як мрії, які він малює у своїй уяві, що вестимуть його у незбагненні, але чарівні світи. Під впливом цього високого почуття він здійснить найбільше відкриття людства – відкриє себе для світу і буде готовий освітлювати його смолоскипом щасливого серця.

Образ скрипки є дуже багатограним в аспекті естетичного бачення. Це видно на прикладі таких поезій: «Елегія про перстень пісні» (де сад порівнюється із скрипкою, яку налаштує місяць), «Князь» (скрипки вітають молодого поета), «До весни» (автор передає душевний стан ліричного героя, на який впливає пора «весни весільної», створюючи образ скрипок, окриленних співом), «Елегія про перстень ночі» (образ скрипок підсилює переживання ліричного героя, який бачить видіння, породжені ніччю).

Ще одним ключовим образом музичного інструмента у творчості Б.-І. Антонича є арфа, метафоричне значення якої особливо розвивається у поетичній збірці «Велика гармонія».

Б.-І. Антонич розвиває естетичні параметри образу арфи, надаючи йому функції всюдисущності: «Земля – арфа мільйоннострунна, арфа золотострунна», «Земля – золотострунна арфа Твоєї слави» (“Te Deum laudamus”) [13, с. 92]. Музика проникає у сутність часу, бо щонайліричний герой виспіває псалом до Бога. Звуки арф доповнюються музикою скрипок, і все те звучання автор знаменує гармонією, яка полягає у вічному прагненні істинного пізнання.

Метафоричні значення образів музичних інструментів розвиваються залежно від їхніх музичних властивостей. Ніжний, дзвінкий, сріблястий звук арфи стає акомпанементом вечірньої мелодії, яка налаштовується під Божий камертон (“Musica noctis”). Ліричний герой прагне досягти цієї висоти душевного звучання, упо-

дібнюючись до арфи у руках Бога («Вкажи захопленим очам Твою дорогу, / Хай арфою Твоєю стану я» ("Magnificat") [13, с. 113].

У поезії "Ave Maria" образ арфи набуває символічного значення: «вгамуй енгармонійних струн на арфі серця дроз. Ave Maria», «енгармонійний скрегіт арфи серця заспокій. / Ave Maria» [13, с. 101]. Струни серця ліричного героя звучать нечисто, їм бракує духовної пружності, щоб досягнути своєї природної висоти. Ліричний герой починає новий день із зивання імені Божої Матері, яке і є тією потрібною нотою налаштування у музиці життя: «Імення – пісня сонячна, гармонія, надія» [13, с. 101].

І. Даниленко виокремлює музичність як особливу рису релігійних образів у поезіях Б.-І. Антонича, зазначає, що музична природа вищих сил, до яких поет звертався задля інтелектуального та метафізичного пізнання світу, зумовлює особливості поетики його творів. Навмисне заломлення релігійного в музичному відображається в образно-композиційній структурі всіх його віршів-молитов «Великої гармонії», де Б.-І. Антонич описує вищі сили за допомогою низки музичних понять, які постають основою для метафор і метонімії [8, с. 124–125].

У збірці «Велика гармонія» метафоричне звучання музичних інструментів пов'язане насамперед із прагненням ліричного героя хвалити Небесного Царя. Завдяки використанню образів музичних інструментів Б.-І. Антонич намагається досягнути велич Бога. Поет шукає найвідповідніших звуків, щоб описати відчуття Божої присутності у своїй душі. Б.-І. Антонич персоніфікує музичні образи, уподібнюючи ліричного героя до музичного інструмента (арфи, скрипки). Вони служать засобами чи то способами, завдяки яким ліричний герой здійснює своє життєве покликання, наближаючись до пізнання сутності людського буття.

Л. Стефановська вказує на те, що музика проникає і в усі образні системи поезій письменника, створюючи синестезійні картини, які унаочнюють спосіб ширення музичної стихії. У творах Б.-І. Антонича музична лексика не існує сама по собі. Як віртуоз поет уміє оригінально функціоналізувати її. Він узалежнює інструментовку від семантичного шару тексту [7, с. 218].

Б.-І. Антонич неодноразово у своїй творчості зображує природу як безперервну музику буття, при цьому використовуючи образи певних музичних інструментів. У циклі поезій «Зриви і крила» (збірка «Привітання життя») маємо вірш

«Божевільна риба», в який автор вносить образ флейти: «Дзюрить, дзичить, дзюрчить, дзирчить вода, / мелодії грає на каміння флейті» [13, с. 46]. Виконавцем музики тут стає вода, а інструментом – каміння. І цей інструмент користується переважно високими регістрами. Одразу виникає образ річки, де водні струмені пробиваються між камінням, наче звук, що проходить крізь канал флейти. Ці рядки є прелюдією до розгортання авторської думки про творчість та її сутність. Поет уподібнюється до риби, яка, докладаючи всіх зусиль, виривається із своєї життєвої стихії в інший світ у пошуках сонця як символу пізнання. Але це пізнання настільки яскраве, що не під силу людським очам.

Симфонія природи також розвивається у поезії «Концерт» (збірка «Зелена Євангелія»). У цьому вірші автор розширює сфери музичного звучання. Тут анімізуються солісти («лиш у зозуль прамові / прадавній корінь «ку» у горде сольо лине» [13, с. 200]), музика перетворюється у вогонь: «ніч музики кип'яток наливши в лійку сині» [13, с. 201]. Мелодія підсилюється хорами рослин. Її чути з глибин землі («коріння ста дубів – підземні ліри грають» [13, с. 201]). Усе навколо видозмінюється в оркестрову яму театру, з якої пробивається прамова флейта, суть музики, яку важко досягнути ліричному героєві («А я вже віддиху зловити більш не можу / і падаю, мов пень, у ями й вири гимнів» [13, с. 202]).

На думку Д. Павличка, вірш «Концерт» є прикладом дивовижного поєднання живопису й музики. «Спів» не тільки в «повінь», не лише у «квітковий пил» переходить, а й обертається в «запах», в «окріп мелодії». Даючи в «Концерті» образ «підземних лір», коренів світла і співу, Б.-І. Антонич не просто милується загадковим хаосом, неприборканою стихією музичності чи фантастичними спектрами кольорів у природі – він прагне збагнути закорінену та виявлену в силі поетичного слова таїну єдності всіх людських відчуттів [14, с. 34–35].

Однією з характерних рис образів музичних інструментів у творчості Б.-І. Антонича є їх соляризація: «затихлу ліру сонця ніс дельфін на захід» («Баляда про пророка Йону», збірка «Книга Лева»), «Від'їду вже з долонями на лірі сонця сходу, співаючи хвалу надлюдським і рослинним бурям» («Дім за зорею», збірка «Зелена Євангелія»), «ось бубон ранку – кругле сонце; і ранок б'є у сонця бубон» («Вербель», збірка «Ротації»), «і зорі – діри в флейті ночі» («Концерт», збірка «Зелена Євангелія»).

Солярні образи у поєднанні з музичними набувають нових значеннєвих функцій (місяць «настроює, мов скрипку, сад» («Елегія про перстень пісні», збірка «Три перстені»), «в устах зорі тростина флейти» («Золотоморе», збірка «Зелена Євангелія»).

Завдяки використанню образів музичних інструментів Б.-І. Антонич розширює естетичний вимір ідейних параметрів своєї лірики. Зокрема, тема творчості розкривається у нових оригінальних відтінках. У «Пісні про чорні лаври» (збірка «Книга Лева») Б.-І. Антонич намагається передати найглибші відчуття митця у процесі розкриття метафоричних можливостей слова. Читаємо: «бо сірість слова не музикою, а кров'ю поїть, / а кров – музика в флейтах жил червона – грає з туги» [13, с. 163]. Глухі звуки флейти пронизують процес творчості і додають йому відтінку таємничості, тривожності. Музика піднімається угору – «на шпиль натхнення пнеться» і «стає на грані нічого і вічного». Так і творчість прагне досягнути вічності, але все ж зупиняється на межі дійсності і невідомості, бо твір завжди залишає за собою момент невичерпності значень.

Тема кохання розвивається крізь призму образів скрипки і кларнета. В «Елегії про ключі від кохання» завдяки образу цього музичного інструмента автор передає масштабність безцінного почуття («весна ... ячала сотнею скрипок»). У поезії «Весільна» (збірка «Зелена Євангелія») образ скрипки постає символом незбагненої тривоги («чому пригасла скрипка трохи, / чому тремтить твоя долоня»). Подібні мотиви смутку прочитуємо у вірші «Сутінь»: «Долоні сну в весінніх сінях / лягли на струн прощальним шумі. / В твоїх очах блакитна сутінь. / Не дно кларнета – дно задуми!» [13, с. 167].

Образи музичних інструментів у творчості Б.-І. Антонича відіграють важливу роль у розвитку метафоричного й естетичного вимірів поетичних творів письменника. Вони впливають на метафоричне функціонування інших – як музичних, так і немусичних – образів, надають їм нового смислового відтінку. Бачимо, що автор залучає різні за звучанням інструменти відповідно до тональності змісту вірша, що вказує на тонку композиторську чутливість Б.-І. Антонича.

Висновки і пропозиції. Діапазон метафоричних значень образів музичних інструментів значною мірою залежить від тематичних параметрів поетичних творів Б.-І. Антонича. Часто

автор використовує образ музичного інструмента для вираження якоїсь ідеї відповідно до його музичних властивостей. Наприклад, як відомо, скрипка – це найвищий за регістром інструмент. Високі поривання ліричного героя у стані закоханості супроводжуються музикою цього інструмента. Високим регістром відзначається і флейта. Її автор зображує у поезіях, де ліричний герой прагне досягти певних висот (сонця як символу пізнання). Арфі властивий сріблястий, дзвінкий, ніжний звук, тому Б.-І. Антонич не випадково так часто використовує цей образ у збірці «Велика гармонія».

Дослідження музичного аспекту творчості письменника відкриває перед нами нового Антонича, Антонича-композитора у віршах, де слова перетворюються у звуки, витворюючи мелодію тієї «іншої дійсності», яку поет відкривав для себе все життя.

Список використаної літератури:

1. Павличко Д. Пісня про незнищенність матерії / Д. Павличко // Весни розспіваної князь. – Л., 1989.
2. Ільницький М.М. Богдан-Ігор Антонич: Нарис життя і творчості / М.М. Ільницький. – К. : Рад. письменник, 1991. – 207 с.
3. Неврлий М. Минуле й сучасне: Збірник слов'янознавчих праць / Микола Неврлий. – К. : Смолоскип, 2009. – 953 с.
4. Зілинський О. Дім за зорею / О. Зілинський // УСЕ для школи. Українська література. 10 клас ; упоряд. І. Старовойт. – 2001.
5. Ласло-Куцюк М. Все на світі має свою душу. До 85-річчя від дня народження Богдана-Ігоря Антонича / М. Ласло-Куцюк // Дивослово. – 1994. – № 10–11.
6. Гілевич Н. Гідність поезії – гідність Батьківщини. До 85-річчя від дня народження Богдана-Ігоря Антонича / Н. Гілевич // Дивослово. – 1994. – № 10–11.
7. Стефановська Л. Антонич. Антиномії / Л. Стефановська. – К. : Критика, 2006. – 312 с.
8. Даниленко І. Молитовна лірика Богдана-Ігоря Антонича: до питання про світогляд поета / І. Даниленко // Мистецтво творять шал і розум. Творчість Богдана-Ігоря Антонича: рецепції та інтерпретації : зб. наук. праць. – Львів, 2011. – 512 с. – С. 122–133.
9. Науменко Н. Райдуга звуків і почуттів. Порівняльне дослідження звуко-кольорової образності поезії А. Рембо і Б.-І. Антонича / Н. Науменко // Дивослово. – 2005. – № 3.
10. Ільницький М. «Концерт» Б.-І. Антонича: виміри музичної структури поетичного тексту / М. Ільницький // Слово і час. – 2008. – № 9.

- 11.Бондаренко А. Словесні маски «дитини буття» в художньому мовомисленні Б.-І. Антонича / А. Бондаренко // Слово і час. – 2001. – № 1.
- 12.Калинець І. Знане і незнане про Антонича. – Львів : Друкарські куншти, 2010. – 140 с.
- 13.Антонич Б.-І. Повне зібрання творів / Б.-І. Антонич ; передм. М. Ільницького ; упор. і ком. Д. Ільницького. – Львів : Літопис, 2009. – 968 с.
- 14.Павличко Д. Перстень життя: Літературний портрет Богдана-Ігоря Антонича / Д. Павличко. – К. : Веселка, 2003. – 46 с.
-

Матвийчук У. Д. Метафорическая акустика творчества Б.-И. Антонича

В статье проанализирована музыкальная метафорика творчества Б.-И. Антонича, которая развивается в образах музыкальных инструментов. Раскрыто понятие «музыкальность» на основе интерпретации смысловых значений музыкальных метафор. Выделены основные эстетические функции музыкальных образов на уровне взаимодействия с другими немusicalными метафорами.

Ключевые слова: синтез искусств, музыкальность, метафора, образы музыкальных инструментов, символ.

Matviychuck U. Metaphorical acoustics of B.-I. Antonych's creativity

The article analyzes the musical metaphors of B.-I. Antonych's creativity that is represented by the images of musical instruments. The concept of "musicionship" is based on interpretation of the meanings of the musical metaphors. The main aesthetic features of the music images are determined at the level of interaction with other non-musical metaphors.

Key words: synthesis of arts, musicionship, metaphor, images of musical instruments, symbol.